Chestionarele Muzeului Limbii Române – premise de cercetare

Elena COMŞULEA*

Key-words: *linguistic questionnaires, themes: the horse, the household, sewing, zootechny, apiculture, food, beverages*

1. Cine examinează atent caietele conţinând răspunsurile la Chestionarele Muzeului Limbii Române, înşirate în cutii, pe rafturile bibliotecii *Dicţionarului*, la Institutul de Lingvistică din Cluj, poate gândi asemenea lui B.P. Hasdeu: „vreo câteva adevărat preţioase, unele foarte bune, multe bunicele, aproape niciunul din care să nu se tragă o brumă de folos” (HEM: XVIII) şi-şi poate da seama de necesitatea unei abordări sistematice a întregului material, în vederea publicării, chiar dacă aceasta „reclamă o muncă intensă de câţiva ani, care trebuie făcută cu inimă, cu dragoste şi cu multă răbdare”, cum remarca Sever Pop (1927–1928: 58).

Sunt adevăruri care au stăruit în gândurile unor membri ai institutului şi totuşi, deocamdată, Chestionarele clujene, singurele, dintre toate celelalte mari anchete prin corespondenţi[1], care au rămas material de arhivă, au nevoie de o ediţie bine gândită, care să le introducă în circuitul ştiinţific, dispensându-i pe cercetători de consultarea caietelor-manuscris, operaţie dificilă din mai multe motive şi care, aşa rară cum a fost, s-a terminat, nu o dată, cu destule erori.

Chiar şi într-o ordine cronologică – 1922, când s-a trimis primul Chestionar – 1939, când s-au înregistrat ultimele răspunsuri primite –, Chestionarele Muzeului Limbii Române trebuie publicate neîntârziat. Ne propunem să argumentăm aserţiunea prezentând arhiva şi să punem astfel în lumină valoarea ei incontestabilă pentru ştiinţa românească şi romanică.

2. După Primul Război Mondial şi întregirea ţării, într-o atmosferă europeană şi românească de efervescenţă ştiinţifică, Sextil Puşcariu, numit rector al Universităţii „Regele Ferdinand” din Cluj şi director al Muzeului Limbii Române, începea neîntârziat acţiunile pentru împlinirea vechilor sale dorinţe, contopite cu

* Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu” al Academiei Române, Cluj-Napoca, România.

[1] Răspunsurile la anchetele lui B.P. Hasdeu, cea juridică din 1877 şi cea lingvistică din 1884, pentru partea privind folclorul, sunt cuprinse într-un „repertoriu şi nu indice”, „mai degrabă un inventar amănunţit al motivelor [...], un fel de dicţionar folcloric românesc”, cum sintetiza Ion Muşlea conţinutul lucrării pe care o semnează alături de Ovidiu Bârlea (Muşlea-Bârlea 1970: 75). Răspunsurile la cele două chestionare „istorice” ale lui N. Densuşianu, 1893–1894, 1895–1896, cu uriaşa lor documentare, sunt valorificate de Adrian Fochi (1976).

BDD-A19995 © 2015 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:03:02 UTC)

idealurile lingvistice dominante în epocă. Preţuind „frumuseţea şi bogăţia sufletului românesc şi a limbei în care el se oglindeşte”, la fel sau mai mult chiar „decât frumuseţa locurilor şi decât bogăţia lanurilor cu grâu şi a comorilor ascunse în subsol”, Sextil Puşcariu propunea să se adune „comoara de cuvinte, de expresii şi de împărecheri fericite de vorbe, pe care strămoşii noştri ne-au lăsat-o şi pe care părinţii noştri au desăvârşit-o în toate regiunile locuite de români” (CHEST. I. Calul, p. 3).

La Muzeul Limbii Române, lucrările prioritare erau *Dicţionarul limbii române*, pe care Academia Română i-l încredinţase lui S. Puşcariu, încă din 1906, şi *Atlasul lingvistic român*, ambele impunând strângerea imediată a materialului dialectal pentru a nu se pierde, căci „progresele repezi ale unei civilizaţii unitare vor şterge urmele vechi şi regionale din graiul comun” (*ibidem*).

Pentru un asemenea demers, înaintea recurgerii la metoda anchetei directe, constând din deplasarea specialistului dialectolog la faţa locului şi audierea unor informatori cunoscători ai graiului, la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de al XX-lea s-a folosit ancheta indirectă, prin corespondenţi.

Alături de Germania şi Elveţia, prin G. Wenker, respectiv M. L. Gauchat, România este printre primele ţări în care lingviştii au apelat la această modalitate de culegere a materialului dialectal. Anchetele lui B. P. Hasdeu şi cele ale lui N. Densuşianu s-au bucurat de înţelegerea şi interesul unui număr mare de corespondenţi, aşa încât cele 19, respectiv 17 volume de manuscris obţinute reprezintă o bogată şi autentică sursă de cunoaştere a culturii populare în diversitatea domeniilor ei.

Ancheta prin corespondenţi a Muzeului Limbii Române s-a desfăşurat la scurt timp după primele menţionate, materialul cules urmând să fie utilizat în „marele” *Dicţionar al limbii române* şi „ca temelie” pentru *Atlasul lingvistic,* cum se precizează în scrisoarea ce însoţea fiecare exemplar din Chestionarele expediate „în toate colţurile locuite de români” (*ibidem*).

2.1. Întrebările (mai exact probleme, chestiuni), în total 1598, formulate de S. Puşcariu împreună cu alţi muzeişti, mai ales cu Şt. Paşca, au fost organizate pe domenii în opt aşa-numitele Chestionare, citate în lucrările de specialitate cu sigla CHEST.[2]: *I. Calul* (1922), *II. Casa* (1926), *III. Firul* (1929), *IV. Nume de loc şi nume de persoană* (1930), *V. Stâna, păstoritul şi prepararea laptelui* (1931), *VI. Stupăritul* (1933), *VII. Instrumente muzicale* (1935), *VIII. Mâncări şi băuturi* (1937). În afara întrebărilor specifice fiecărui domeniu, la unele Chestionare sunt notate pe foi aparte cuvinte disparate, corespondenţii fiind rugaţi să arate dacă „se întrebuinţează sau nu şi, dacă sunt cunoscute, ce înţeles au”.

Chestionarele erau însoţite, fiecare, de „Indicaţii pentru răspunsurile la Chestionar”, cuprinzând sfaturi de detaliu (cu mici schimbări pe parcurs), pentru notarea răspunsurilor şi de un cod cu semne pentru o transcriere fonetică simplificată, recomandat celor capabili să-l aplice după ce şi-l însuşesc corect. Prin „Foaie personală” se cereau informaţii referitoare la localitate (numele oficial, cel

[2] Când se citează, se procedează, de obicei, ca în DLR: sigla CHEST. este urmată de cifra romană indicând numărul Chestionarului, de o fracţie în care cifra arabă de la numărător indică numărul chestiunii, iar cea de la numitor, numărul de ordine al localităţii.

BDD-A19995 © 2015 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:03:02 UTC)

vechi, cel folosit de alte etnii, nume „de batjocură”; relieful; legătura cu oraşul; locuitorii, meserii; religia; şcoala etc.), la corespondent şi la „persoanele întrebate” (vârsta, şcoala, ocupaţia, contactele sociale, familia etc.).

Fără a se fi întocmit o reţea cartografică după criterii anume alese, Chestionarele, tipărite în mii de exemplare[3], au fost trimise în toată ţara şi difuzate prin intermediul revizoratelor şcolare şi al episcopiilor, dar popularizate şi prin reviste ale vremii, „Albina”, „Lamura”, „România Nouă” etc.

La realizarea caietelor de răspuns, cele care formează baza arhivei, au contribuit sute de persoane: c o r e s p o n d e n ţ i i, intelectuali ai satelor, în majoritate învăţători (directori de şcoală) şi preoţi, adesea pensionari, dar şi elevi, studenţi[4], şi i n f o r m a t o r i i lor, oameni simpli ai locului, bărbaţi şi femei, de vârste diferite, unii chiar fără ştiinţă de carte, dar buni cunoscători ai realităţilor despre care erau consultaţi, nu de puţine ori adăugând poezii, proverbe, descriind obiceiuri, tradiţii, credinţe etc. Profesia şi vârsta, capacitatea de înţelegere, conştiinciozitatea, timpul de care a dispus fiecare şi-au pus amprenta asupra calităţii răspunsurilor, de la materialul în sine la ortografia utilizată şi chiar la grafie.

2.2. Răspunsurile la anchetele indirecte nu se repartizează uniform pe suprafaţa ţării. Cele pentru Chestionarele Muzeului veneau mai ales din Transilvania, Bucovina, Basarabia, spre deosebire de cele primite de B.P. Hasdeu şi de N. Densuşianu, majoritatea din Muntenia şi Moldova, puţine din Ardeal şi Banat, fapt explicabil prin condiţiile istorice diferite[5].

Arhiva în discuţie conţine şi o mulţime de scrisori expediate Muzeului, multe personal lui Sextil Puşcariu, aflate astăzi la Arhivele Naţionale ale României, Direcţia Judeţeană Cluj, Fond Muzeul Limbii Române.

Scrisorile conţin tot felul de informaţii privind desfăşurarea anchetei, opinii, sugestii, nelămuriri, scuze, solicitări pentru amenajarea unor muzee săteşti, fiind o expresie a interesului pe care îl manifestau intelectualii satelor faţă de problemele culturale, în special faţă de acţiunea Muzeului, şi a dragostei lor declarate pentru limbă, port, obiceiuri, doritori să contribuie la cunoaşterea şi păstrarea acestora. Se solicitau exemplare din Chestionare, pentru a răspunde „cu dorul de muncă”[6]. Altă categorie de epistole este aceea prin care corespondenţii răspundeau scrisorilor de verificare sau celor cu întrebări suplimentare[7].

---

[3] Ex. *Chestionarul I. Calul* a fost tipărit în 15 000 de exemplare.

[4] La *Chestionarul II. Casa*, cei 439 de corespondenţi erau: 218 învăţători, 86 preoţi, 62 elevi de liceu, 17 studenţi, 7 agronomi, 5 profesori, 2 pensionari, 2 medici, 2 economi, 1 funcţionar, 1 secretar comunal, 1 asistent universitar, 1 brigadier silvic, 34 nu şi-au menţionat ocupaţia (DR V 1929: 904).

[5] Cu privire la localităţile din care s-a obţinut materialul lingvistic, folcloric, etnografic etc. prin marile anchete indirecte iniţiate şi coordonate de B.P. Hasdeu, de N. Densuşianu, de Sextil Puşcariu împreună cu profesorii de la Muzeul Limbii Române, cercetările noastre viitoare vizează compararea diferitelor aspecte: număr, aşezări atestate în mai mult de una dintre anchete, repartizare geografică, cu consecinţe benefice asupra precizării ariei teritoriale a unor fenomene etc. Vezi şi Fochi 1976: IX–XI.

[6] Arhive Cluj, fila 95.

[7] Pentru CHEST. I s-au trimis aproximativ 300 de scrisori cu menirea de verificare, la majoritatea răspunzându-se „căci corespondenţii au răspuns cu multă inimă şi devotament” (Pop 1927-1928: 58). Această realitate o constatase şi B.P. Hasdeu: „În ceasuri dubioase sau puţin lămurite, trimiteam o carte poştală cu întrebări suplementare şi mi se respundea prin scrisori” (HEM: XVIII).

BDD-A19995 © 2015 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:03:02 UTC)

3. Această arhivă clujeană, păstrată nu ca un tot unitar, ci împărţită între două instituţii, este de excepţională bogăţie şi valoare, în primul rând pentru lingvistică, lexicologia fiind beneficiarul principal, dar şi pentru alte domenii adiacente: etnografia, folclorul, sociologia şi studiul mentalităţilor, obiectivele cărora se interferează.

Este meritul lingviştilor-muzeişti care, cu largă deschidere spre cercetări complexe şi nu excesiv specializate, având şi cunoştinţe temeinice despre viaţa şi cultura populară, au formulat chestiuni diversificate, aşa încât răspunsurile să fie utile palierului larg al ştiinţelor amintite. Câteva întrebări ilustrative: Ce înseamnă numirea *stăpânul casei*? CHEST. II 4[8]. Cum se numeşte capul familiei? II 6; Se întrebuinţează expresia *fuiorul popii*? Ce se înţelege subt ea? III 49. De ce i se zice oare *furcă*? III 9. Se zice *eu urzesc* sau *eu ord*? III 150; Ce înseamnă expresia: *se răscoleşte stâna*? V 13. Cum se pregăteşte untul? V 87; La ce boli se întrebuinţează mierea de albine? Cum? VI 174. Se zice *o viespe* sau *un viespe* sau altfel? VI 189; Cum se spune la dv „a cânta din frunză”? VII 166; Ce expresii glumeţe se cunosc despre cei care beau mult? VIII 111. Cum se mai zice în loc de *a mânca*? VIII 113.

Frecvente în toate Chestionarele sunt întrebările specifice unui demers lexicologic (onomastiologic): cum se numeşte...? cum se zice la...? ce se înţelege prin...? ce este...? şi recomandarea: explicaţi fiecare cuvânt pe care-l menţionaţi. Un obiectiv explicit semasiologic întâlnim în capitolul „Alte înţelesuri” CHEST. I, cu întrebări ca: Ce înţelesuri mai are cuvântul *cal*? La moară? – La dulgherie (scaunul cu cleştele de strâns)? – La războiul de ţesut? – La coperişul casei? – La aşezatul lemnelor pe foc? *ibidem*: 123.

Pentru chestiunile care vizează altceva decât aspecte privind limba, pe lângă simplul enunţ: descrieţi amănunţit cum se face..., de obicei se cer detalieri. De exemplu: Se cunoaşte obiceiul aprinderii la stână a aşa-numitului *foc viu*? La ce dată şi cu ce scop se face el, în ce chip se procedează, cine-l poate aprinde. Cum trebuie îngrijit focul acesta? (Să se dea o descriere amănunţită a obiceiului şi, dacă se poate, şi desene sau fotografii). CHEST. V 177.

În general, întrebările din Chestionarele Muzeului sunt punctuale, cu adresă mai exactă la obiect (în special cele care vizează lexicul), comparativ cu cele formulate de B.P. Hasdeu, mai generale, ca de exemplu: Care sunt pe acolo cuvintele privitoare la albină şi la creşterea albinelor? 77. Cum se numesc deosebitele unelte sau scule de plugărie? 103.

Se cuvine o menţionare specială pentru atenţia acordată construcţiilor lexical-sintactice (expresii, locuţiuni, sintagme, proverbe etc.), apreciate ca expresie lingvistică a viziunii despre lume, a atitudinii faţă de viaţă, a comportamentului în societate etc.; se cunoştea la fel de bine şi importanţa acestora pentru studiul limbii, căci în ele – spunea Sextil Puşcariu – „se repetă, în alte forme flexionare şi în frază, o parte mare a terminologiei şi se cuprind o mulţime de cuvinte de ordin abstract, pe care e greu să le chestionezi în alt chip” (CDR II 1922: 903).

Două sunt modalităţile prin care se solicitau asemenea informaţii: 1) prin întrebări indirecte de felul: ce expresii întrebuinţează poporul (sau se cunosc în sat)

[8] Cifra romană indică numărul Chestionarului, iar cifra arabă numărul întrebării.

BDD-A19995 © 2015 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:03:02 UTC)

în legătură cu...? 2) prin enunţarea expresiei al cărei sens trebuia precizat (cu explicaţii).

Un exemplu: în *Chestionarul I. Calul*, poziţia 137, sunt citate 102 „expresiuni stereotipe" care se cerea să fie definite şi să se adauge „altele de acest soi".

4. În ce priveşte valorificarea ştiinţifică a informaţiei conţinute în arhiva la care ne referim, entuziasmul lingviştilor era mare în perioada de început, cea a primirii răspunsurilor şi imediat următoare, dar a scăzut cu trecerea timpului.

Primii care au publicat studii bazate pe *Chestionarul I. Calul* sunt Sever Pop (1927–1928) şi Ştefan Paşca (1927–1928), ambii colaboratori la formularea întrebărilor-probleme (primul pentru un Chestionar, al doilea pentru cinci). Deşi au interpretat răspunsurile doar la câteva chestiuni, materialul studiat a permis autorilor emiterea unor opinii teoretice privind lexicul popular şi metoda de anchetare prin corespondenţi. Însuşi Sextil Puşcariu a condus câteva lucrări de licenţă şi teze de doctorat bazate pe informaţia din primele Chestionare, *Casa* şi *Firul*. Punctele de anchetă au fost cartografiate de Lucia Papp şi Ion Chinezu, angajaţi cu remunerare la Muzeu; hărţile[9] n-au fost bine cunoscute în lumea ştiinţifică.

În ciuda faptului că primul Chestionar – şi numai acesta – avea pe copertă precizarea „Chestionar pentru un atlas al limbii române", ancheta prin corespondenţi era considerată doar „un sondaj preliminar anchetei directe" (Todoran 1978: 160), „un fel de schiţă pregătitoare" (Sextil Puşcariu, în DR II, 1922: 903), cu menirea de a sprijini clarificarea unor probleme: cunoaşterea regiunilor şi a localităţilor mai interesante dialectologic, alcătuirea chestionarului general, realizarea climatului favorabil viitoarelor cercetări la faţa locului, care se vor declanşa în 1930, pe când ancheta indirectă era încă în desfăşurare.

Pentru *Dicţionarul limbii române* (ambele părţi, DA şi DLR), cealaltă lucrare academică prioritară, şi ea menţionată în cuvântul de lansare a lor, Chestionarele reprezintă, aşa cum au dorit iniţiatorul şi autorii lor, o importantă sursă dialectală (în exprimarea lui S. Puşcariu: „un nepreţuit material lexicografic" (Puşcariu 1934: 2), de valoare apropiată celei pentru atlase. Fişarea materialului lexical se făcea concomitent cu primirea răspunsurilor; de această operaţie se ocupa la început Maria Puşcariu[10], pe atunci studentă la Litere şi colaboratoare a Muzeului.

Deja în DA, tomul II, *F–I* (1934), primele şase Chestionare au fost menţionate în completarea de bibliografie[11], însă materialul lingvistic nu este citat aici şi nici în volumele publicate ulterior (*C* 1940, *D–DE* 1949, *J–LACUSTRU* 1937, *LADĂ–*

[9] Pentru Teza mea de doctorat, *Terminologia prelucrării plantelor textile. Nume de unelte şi de operaţii*, susţinută în 1986, coordonatori ştiinţifici Prof. dr. doc. Béla Kelemen, Prof. dr. doc. Romulus Todoran, Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca, 205 p. + X p. note + Anexe: Glosar 25 p. + Hărţi 12, am alcătuit o hartă comună cu localităţile (punctele) anchete pentru CHEST. III şi ALR II, publicată şi în unele articole personale, pentru prima dată în 1968.

[10] Este soţia lui Radu Puşcariu, fiul lui Sextil Puşcariu, medic şi sculptor. Vezi Faiciuc 2000: XXVIII–LXV, LXXXVIII.

[11] În bibliografia pentru DA, Chestionarele au siglele: CASA, FIRUL, LOCUL, STÂNA, STUPUL. În bibliografia pentru DLR sunt menţionate şi celelalte două Chestionare, toate opt cu sigla CHEST. Vezi şi nota 2.

BDD-A19995 © 2015 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:03:02 UTC)

LEPĂDA 1940, *LEPĂDA–LOJNIŢĂ* 1948[12]). Altă completare bibliografică s-a făcut în volumul *C*, când s-au introdus şi două teze de licenţă în care autorii valorifică materialul comunicat de ei înşişi, fiind corespondenţi din satele natale: Vasile Breban, *Graiul comunei Hereclean, jud. Sălaş* (1933) şi Iuliu Măruşca, *Graiul românesc din Bihor, com. Brusturi, pl. Tileagd* (1933), păstrate în Arhiva Muzeului Limbii Române.

Amintim, fiind din aceeaşi perioadă, conţinând material obţinut şi prin corespondenţi ai Muzeului, două glosare dialectale, incluse şi ele în bibliografia *Dicţionarului* academic, cel al lui Ştefan Paşca (1928: 62)[13] şi cel al lui Petre Coman (1939: 87), cu destule greşeli, semnalate adesea.

Următoarea etapă din lunga istorie a *Dicţionarului* este cea a anilor 1949–1952 când s-a revizuit şi completat porţiunea redactată sub coordonarea lui Sextil Puşcariu, tipărită şi netipărită (*M, N, O* şi *P* în mare măsură), şi s-au redactat, într-o primă formă, celelalte litere până la sfârşitul alfabetului, parte neelaborată de prima echipă clujeană condusă de Sextil Puşcariu. Este ceea ce numim vechiul manuscris, cu sigla DA ms sau Baza DA; şi aici s-a citat material lexical din Chestionare, preluat apoi în *Micul dicţionar academic* (MDA) (pentru comentarii vezi Mării 2014a, b).

Pentru DLR serie nouă, în bibliografia îmbogăţită au fost înregistrate toate cele opt Chestionare ale Muzeului, iar în fişierul general s-a inclus materialul excerptat, de-a lungul anilor, din şase Chestionare. Este regretabil şi de neînţeles de ce *Chestionarul III. Firul* nu s-a fişat, deşi există caiete din 178 de localităţi, el fiind al treilea ca mărime. Mai trist este că toate caietele din *Chestionarul VII. Instrumente muzicale* nu se mai găsesc, iar încercările noastre de a le recupera au dat greş.

În DLR materialul lexical extras din Chestionare, cât a existat şi cât s-a mai păstrat, este, în general, folosit, însă doar colectivul de redactori clujeni are acces uşor la arhivă pentru verificare, operaţie absolut necesară în vederea asigurării corectitudinii celor consemnate pe fişe nu se ştie de cine.

Similară este situaţia şi în studiile de etimologie, domeniul în care Chestionarele au fost mai mult valorificate.

Corpusul lexical din Chestionare de care dispune DLR-ul este lacunar chiar şi pentru domeniile programate spre anchetare. Lexicul folosit de informatori în explicaţii, detalieri, descrierea obiectelor sau a activităţilor, a tehnicilor de lucru, precum şi în comentarea unor tradiţii, practici religioase, superstiţii, ritualuri etc. nu a fost excerptat cu acribie şi în totalitate, deşi este bogat şi, firește, extrem de util în cercetările privind istoria limbii române, etimologia, gramatica, dialectologia, antroponimia şi toponimia, în toate ramurile lingvistice de fapt.

Cu amărăciune spunea S. Puşcariu (1934: 2): „nici fondurile Muzeului, nici ale Dicţionarului n-au fost până acum îndestulătoare pentru o extragere sistematică pe fişe a acestui material lexical”; nici timpul, nici intenţiile sau priorităţile stabilite odată cu reluarea DA-ului, după 2010, an în care *Dicţionarul* tezaur al Academiei Române a fost declarat terminat, nu au fost îndestulătoare.

[12] Fasciculele care compun volumele DA au apărut la date anterioare, începând chiar din anul în care S. Puşcariu a preluat conducerea *Dicţionarului*, 1906. Vezi Faiciuc 2000: 1–96.

[13] Introdus pentru prima dată în bibliografia DA, litera *C*.

BDD-A19995 © 2015 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:03:02 UTC)

5. Complexitatea materialului depozitat în arhiva clujeană a Muzeului este, cum am precizat deja, o sursă de informaţie extrem de preţioasă pentru întregul domeniu ştiinţific umanist. Într-un comentariu viitor voi detalia acest subiect; pentru moment, amintesc doar câteva aspecte, cu puţine exemplificări.

E t n o g r a f i a beneficiază de prezentarea multor obiecte, cu părţile lor componente şi îndeletnicirile cărora le sunt destinate. De remarcat ilustraţiile preluate din Fr. Damé, (1898), completate prin desene personale ale repondenţilor, mai ales când trebuia marcat specificul local.

F o l c l o r u l, reflectând capacitatea de creaţie populară, este reprezentat în răspunsurile la Chestionare prin doine, strigături, colinde, ghicitori, bocete, descântece etc., notate cel mai des în afara răspunsurilor la întrebări şi însoţite frecvent de motivarea consemnării lor prin dorinţa de a nu se pierde şi prin aprecierea frumuseţii lor.

Sunt şi întrebări care vizează explicit folclorul. Un exemplu: „Se cunoaşte în sat cântecul sau colinda «Mioara» sau «Mioriţa», în care e vorba de un cioban ucis de tovarăşii săi şi care cere, între alte lucruri, să i se pună pe mormânt fluierul sau buciumul? Dar cântecul sau povestea fetei căreia atunci când tâlharii îi fură oile, ea îşi cheamă – prin glasul buciumului – părinţii în ajutor?” CHEST. V 174.

Din perspectiva cercetărilor s o c i o l o g i c e, arhiva Muzeului poate fi punctul de plecare şi temelia unor studii interesante privind societatea patriarhală românească din perioada interbelică şi nu numai. Comentariile din răspunsuri – nu puţine – ca şi afirmaţiile din scrisori sunt documente preţioase pentru definirea tipului de persoane implicate în alcătuirea acestei colecţii, rodul bunăvoinţei corespondenţilor şi informatorilor din întreaga ţară. Impresionează entuziasmul cu care aceştia s-au alăturat demersului lingviştilor, preţuirea sinceră pentru limbă şi tradiţii, promptitudinea, seriozitatea, priceperea cu care au cules şi au redat informaţiile, perseverenţa celor care au răspuns la mai multe Chestionare. Astfel, Valer Literat, fost profesor la Liceul „Negru Vodă” din Făgăraş, începând cu *Chestionarul II. Casa* şi până la ultimul, a trimis răspunsuri competente din satul natal Luţa (cf. Comşulea 1995, 2005).

Pentru i s t o r i a l i n g v i s t i c i i românești, de semnalat este faptul că între corespondenţi, foarte buni, de obicei premiaţi se află şi viitori lingvişti sau rude ale lor. Câteva exemple (cu localităţile din care au comunicat): studenţii Dumitru Macrea (Paloş – Braşov), Vasile Breban (Hereclean – Sălaj), Haralamb Mihăescu (Udeşti – Suceava), Pia Drăganu (Cluj), profesorii Constantin Lacea (Rucăr – Braşov), Valer Literat (Luţa – Braşov); învăţătorii Emilian Novacoviciu (Răcăşdia – Caraş Severin), Eugen Drimba (Lugaşu de Jos – Bihor), Vasile Zdrenghea (Sebeşel – Alba), Vasile Sala (Vaşcău – Bihor), Pompei Hossu-Longin (Hunedoara), N. Şandru (Beşimbac – Braşov), preoţii Emilian Cioran (Răşinari – Sibiu), Corneliu Vuia (Semlac – Arad).

În memoria acestor oameni şi a muncii lor nobile, avem datoria de a-i menţiona în lucrări personale şi, obligatoriu, în *Dicţionarul* academic, aşa cum generos a procedat Sextil Puşcariu când, în volumul *F–I* din DA, i-a numit pe corespondenţii chestionarelor lui B. P. Hasdeu.

Pentru s t u d i u l m e n t a l i t ă ţ i l o r, Chestionarele oferă material variat; se prezintă obiecte şi gesturi cu rezonanţă simbolică (fusul, casa, focul, fântâna),

BDD-A19995 © 2015 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:03:02 UTC)

expresii idiomatice legate de activitatea concret-productivă, tehnici de lucru, obiceiuri, credinţe, superstiţii, farmece, prejudecăţi, ceremonii, cu rosturile şi semnificaţiile lor pentru mentalul definitoriu al societăţii româneşti rural-arhaice la început de secol XX şi nu numai.

În toate Chestionarele s-au formulat mulţime de întrebări de felul: ce povestiri sau legende cunoaşteţi în legătură cu faptul că...? Primele două, *Calul* şi *Casa*, au câte un capitol special dedicat acestui obiectiv: „Credinţe şi legende despre cal"; „Obiceiuri şi credinţe în legătură cu casa".

6. Editarea răspunsurilor la Chestionare este operaţie dificilă din mai multe motive: materialul se află aşa cum a fost trimis, în caiete, uneori răspunsurile înghesuite direct pe foaia cu întrebările, scrise de mână şi încă de către o mulţime de persoane; s-au folosit ortografii diferite; scrisul este necaligrafic, greu descifrabil, uneori abia lizibil, timpul estompând urmele creionului, chiar şi pe ale cernelii; unele caiete sunt deteriorate, şi, mai grav, lipsesc. Preluarea corectă (prin fişare) a informaţiei din Chestionare cere cunoştinţe temeinice în toate domeniile lingvisticii, perspicacitate, răbdare. Cum nu toţi cei care, de-a lungul anilor, au utilizat material din aceste manuscrise au avut pregătirea lingvistică necesară, s-au făcut multe greşeli care se regăsesc în lucrări personale, unele fiind preluate şi în dicţionare academice (cf. Loşonţi 2009). Prin urmare, unul dintre obiectivele prioritare ale oricărui proiect de publicare a Chestionarelor trebuie să fie asigurarea corectitudinii, cu îndreptarea vechilor greşeli de lectură.

De asemenea, pentru ca întreaga şi neaşteptata bogăţie de date care se găseşte în arhiva Muzeului să fie cunoscută de către specialişti din varii domenii, se impune elaborarea unui i n d i c e d e c u v i n t e atotcuprinzător, care să permită cercetătorilor orientarea rapidă şi exactă. Iată o situaţie-argument. Mihai Coman, în *Mitologia populară românească*, o excelentă şi captivantă lucrare, şi-a propus, cum însuşi precizează, „să descrie figurile majore din mitologia zoomorfă a poporului nostru şi să releve sensul pe care ele îl au în interiorul sistemului culturii orale şi din perspectiva mentalităţii folclorice tradiţionale" (Coman 1986: V), consultând şi trei *Chestionare*: *II, V, VI* (*Calul, Păstoritul, Stupăritul*), cele care, prin tematica deconspirată prin titlu, promiteau să-i ofere informaţii, ceea ce s-a şi întâmplat. Nu bănuia că într-un alt *Chestionar, III. Firul,* dedicat unui domeniu cu totul diferit, se poate afla ceva interesant pentru cercetarea sa. Or, în punctul 376 Câmpulung Moldovenesc, corespondentul Dimitrie Mitria Bruja, un institutor director, născut la Storojineţ în 1869, care şi-a petrecut copilăria la Suceava, a urmat şcoala la Suceava, Cernăuţi, Praga, a trimis răspunsuri foarte bune şi a notat suplimentar expresii, strigături, superstiţii, iar sub titlul „Din credinţele creştinilor" consemnează, şi o frumoasă poveste a păianjenului, în care antinomia păianjen – Maica Domnului se desfăşoară într-un cadru epic deosebit de cele atestate în izvoarele cunoscute de autor.

Publicarea neîntârziată a Chestionarelor Muzeului Limbii Române într-o ediţie ştiinţifică riguroasă şi accesibilă specialiştilor din multiple domenii ştiinţifice o impune valoarea complexă a informaţiei pe care, cu generozitate, ne-au oferit-o creatorii acestei arhive, lingviştii-muzeişti, într-un efort comun cu corespondenţii şi informatorii din satele româneşti.

BDD-A19995 © 2015 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:03:02 UTC)

Bibliografie

Arhivele Naţionale ale României, Direcţia Judeţeană Cluj, Fond Muzeul Limbii Române, Dosar VII, 195 file.

CHEST.: *Chestionar pentru un atlas lingvistic al limbei române. Chestionarul* I–VIII. [Sub redacţia lui Sextil Puşcariu] Muzeul Limbii Române. (I. *Calul*, Cluj, Editura Ardealul, 1922; II. *Casa*, Sibiu, Editura Dacia Traiană, 1926; III. *Firul*, Cluj, Editura Ardealul, 1929; IV. *Nume de loc şi nume de persoană*, Cluj, Editura Ardealul, 1930; V. *Stâna, păstoritul şi prepararea laptelui*, Cluj, Editura Ardealul, 1931; VI. *Stupăritul*, Cluj, Editura Ardealul, 1933; VII. *Instrumente muzicale*, Cluj, Editura Cartea Românească, 1935; VIII. *Mâncări şi băuturi*, Cluj, Editura Ardealul, 1937).

Coman 1939: Petre Coman, *Glosar dialectal*, Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeria Naţională, 1939.

Coman 1986, 1988: Mihai Coman, *Mitologie populară românească*, Bucureşti, Editura Minerva, vol. I–II.

Comşulea 1995: Elena Comşulea, *Valeriu Literat – membru corespondent al Muzeului Limbii Române*, comunicare la Simpozionul Naţional „110 ani de la naşterea profesorului Valeriu Literat”, Făgăraş, 7–8 aprilie.

Comşulea 2005: Elena Comşulea, *Limbă şi obicei în preocupările profesorului Valeriu Literat*, comunicare la Simpozionul Naţional „120 de ani de la naşterea lui Valeriu Literat, fondatorul muzeului făgărăşean”, Făgăraş, 20–21 mai.

DA: (Academia Română) *Dicţionarul limbii române*. Sub conducerea lui Sextil Puşcariu, 1913–1948.

DLR: (Academia Română) *Dicţionarul limbii române*. Serie nouă. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur şi acad. Ion Coteanu, 1965–2010.

DR: „Dacoromania”, Buletinul Muzeului Limbii Române, I, 1920–1921 – XI, 1948.

Faiciuc 2000: Elisabeta Faiciuc, *Sextil Puşcariu (1877–1948). Biobibliografie*, Cluj-Napoca, Editura Clusium – Editura Muzeul Limbii Române.

Fochi 1976: Adrian Fochi, *Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea*, Bucureşti, Editura Minerva.

Damé 1898: Fr. Damé, *Încercare de terminologie poporană română*, Bucureşti.

HEM: B. Petriceicu-Hasdeu, *Etimologicum Magnum Romaniae*, t. I, Bucureşti, Stabilimentul Grafic Socec & Teclu, 1887.

Loşonţi 2009: Dumitru Loşonţi, *Metamorfoze formale şi semantice*, în *Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion Internaţional de Dialectologie*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Mega, p. 177–187.

Mării 2014a: Ion Mării, *Note etimologice*, comunicare la „Zilele Academice Clujene”, iunie.

Mării 2014b: Ion Mării, *Note lexicologice*, comunicare la Cel de-al XVI-lea Simpozion Internaţional de Dialectologie, Cluj-Napoca, 11–12 septembrie.

MDA: *Micul dicţionar academic*, vol. I–III, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001.

Muşlea-Bârlea 1970: Ion Muşlea, Ov. Bârlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B.P. Hasdeu*, Bucureşti, Editura Minerva.

Pașca 1928: Șefan Pașca, *Glosar dialectal*, Bucureşti, Cultura Naţională.

Pașca 1927–1928: Ștefan Pașca, *Terminologia calului: Părţile corpului*, în DR V, 1929, p. 272–327.

Pop 1927–1928: Sever Pop, *Câteva capitole din terminologia calului*, în DR V, 1929, p. 51–271.

Puşcariu 1922: [Sextil Puşcariu,] *Raport anual*, în DR II, 1921–1922, p. 899–904.

Puşcariu 1934: Sextil Puşcariu, *Prefaţa la volumul II*, în DA, t. II, partea I, *F–I*, Bucureşti, Imprimeria Naţională, p. 1–2.

BDD-A19995 © 2015 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:03:02 UTC)

Taloş 1973: Ion Taloş, *Meşterul Manole: contribuţie la studiul unei teme de folclor european*, Bucureşti, Editura Minerva.
Todoran 1978: Romulus Todoran, *Activitatea lingvistică a lui Sever Pop* (I), în „Cercetări de lingvistică”, XXIII, nr. 2, p. 157–169.

The Questionnaires of the Muzeul Limbii Române [The Museum of the Romanian Language]– Research Preliminaries

One of Sextil Puşcariu and his coworkers' most significant activities at the *Muzeul Limbii Române* [The Museum of the Romanian Language] between 1922 and 1939 was to carry out indirect inquiries by correspondents, aimed to collect dialectal material. Eight questionnaires were elaborated, regarding eight corresponding dialectal areas. The answers given by hundreds of informers are particularly rich and of value to linguistics, lexicology being the most important beneficiary, but they are, also, significant for the study of related areas, such as folklore, ethnography, sociology, and the study of mentalities.

The lexical material in the questionnaires, for the most part and with the exception of few cases included in the *Dicţionarul limbii române* [The Dictionary of the Romanian Language] and some correlated studies, still awaits a more consistent elaboration/interpretation, mostly because the manuscript-notebooks are difficult to access.

This paper argues that publishing the archive created by linguists in collaboration with their correspondents in a rigorously scientific format is of immediate urgency and that it would be of great help for several areas of study.

BDD-A19995 © 2015 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:03:02 UTC)